

**СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ****Қосимов Азамат Абдукаримович**Термиз давлат университети таянч докторанти,
adeza13@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада Сурхондарё вилояти sanoat тармоқлари таркиби ва ҳолати ёритиб берилган. Шунингдек, вилоят sanoat тармоқлари таркибий ва тузилмавий ўзгаришлари ўрганилган ва статистик таҳлил қилинган ҳамда уни янада такомиллаштириш йўналишлари акс эттирилган.

Таянч сўзлар: sanoat, статистик таҳлил, рақобат, экспорт, хом ашё.

Аннотация. В данной статье описывается структура и состояние отраслей промышленности в Сурхандарьинской области. Также были изучены структурные изменения в промышленных секторах региона, проведен статистический анализ и определены направления его дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: промышленность, статистический анализ, конкуренция, экспорт, сырьё.

Abstract. This article describes the structure and status of industrial sectors in Surkhandarya region. In addition, structural and structural changes in the regional industrial sectors were studied and statistical analysis was provided and directions for its further improvement were made.

Key words: industry, statistical analysis, competition, export, raw materials.

Кириш

Бугунги кунда sanoat тармоқларини инновацион ривожлантириш, тармоқларни модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда ҳудудий ишлаб чиқаришни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш борасида чуқур ислохотлар олиб борилмоқда. Шу жумладан, ҳудудий sanoat тармоқлари самарадорлигини ошириш учун мақсадли таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва мавжуд хом ашё манбаларидан самарали фойдаланиш, хусусан Сурхондарё вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, вилоятда тоғ-кон sanoati кўп йиллар олдин ташкил этилган бўлсада, қайта ишлаш sanoatининг ривожланиш даражаси анча суст, ammo сўнги йилларда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан мазкур тармоқ корхоналарининг ташкил этилаётганлиги натижасида вилоятда ишлаб чиқарилаётган sanoat маҳсулотларининг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши ўсиб бораётганлигини кўриш мумкин. Вилоят статистика бошқармаси маълумотларига кўра sanoat маҳсулотлари ҳажми 2018 йилда 2010 йилга нисбатан 5 бараварга ошган бўлсада, бу кўрсаткич республиканинг бошқа вилоятларига нисбатан анча пастлиги сир эмас. Айнан шунинг учун ҳам кейинги давр учун Сурхондарё вилояти sanoat тармоқлари фаолиятини кенгайтириш ва таркибий ўзгаришларни статистик таҳлил қилиш ҳамда уларни такомиллаштириш лозим.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

Албатта, саноат тармоқлари таркибий ва тузилмавий ўзгаришлар эволюцияси узоқ муддатли жараён бўлиб, у маҳсулотни ўзгартириш, янги ишлаб чиқариш кучларини ташкил қилиш, иқтисодий соҳалари ўртасида омилларни қайта тақсимлаш ва турли саноат тузилмаларини ҳудудлараро оптимал жойлаштириш ҳамда ўзгариб борувчи саноат корхоналари рақобат жараёнларини ўзида мужассам этади.

Шунинг учун ҳам саноат тармоқлари таркибий тузулмаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш ҳамда уни такомиллаштириш долзарб масала ҳисобланади. Шу боисдан, мазкур жараён иқтисодий адабиётларда кенг муҳокама қилинадиган соҳа бўлиб, унинг асосий қисмини саноатлашув, глобаллашув, ахборот коммуникация технологиялари инқилоби ва молиялаштириш жараёнлари ташкил этади. Бу эса саноат маҳсулотларига талабнинг ошиши, янги рақобатчилар, янги бозорларнинг пайдо бўлиши, транспорт ва алоқа харажатларини камайтирадиган технологик ўзгаришлар билан узвий боғлиқдир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ушбу шароитда саноат тармоқлари самарадорлигини рағбатлантириш, илм-фан ва техника соҳасидаги сўнгги ютуқларга асосланган моддий-техника базасини ривожлантириш, янги иқтисодий шароитларда рақобатбардошликни оширишга йўналтирилган саноат тармоқларининг таркибий ўзгаришларини бошқариш сиёсати алоҳида аҳамият касб этади (Шевченко и Негадова, 2011).

Бундай сиёсатнинг амалга оширилиши саноат тармоқларини ривожлантириш учун салоҳиятли имкониятларни аниқлаш, инновацион ва технологик ривожланиш омилларига юқори талабларни қўядиган янги технологик тартибда умумиқтисодий ўсишни таъминлайдиган устувор ривожланиш тамойилларини танлаш зарурлигини белгилайди.

Зеро, иқтисодийнинг ривожланиши иқтисодий фаолият таркибидаги ўзгаришлар билан тавсифланади. Ушбу даврда айрим тармоқлар характерли ўзгаришлар туфайли бошқаларга қараганда тезроқ ўсади (Oytun and Muharrem, 2014).

Бошқача айтганда, моддий ишлаб чиқаришнинг асосий таркибий қисми ёки ишлаб чиқарувчи кучлар ёхуд ишлаб чиқариш муносабатларини ривожлантиришда ҳал қилувчи омил саноат тармоқларининг муваффақиятли ривожланишидир. Шу сабабли ҳам ушбу соҳани статистик таҳлил қилиш доим катта амалий қизиқиш уйғотиб келган (Глушко и др., 2013).

Ҳар қандай статистик таҳлилнинг зарурий шarti сифатли кўрсаткичлар тизимининг мавжудлиги ҳисобланади. Статистик кўрсаткичлар тизими - бу ўзаро боғлиқ ва ўзаро келишилган статистик кўрсаткичлар мажмуи бўлиб, улар мазмунли боғлиқлик ва аниқ статистик вазифани ҳал этишга қаратилган қатъий тартибга солинган тузилишга эгадир (Иванова, 2013).

Бугунги кунда иқтисодий ва статистик кўрсаткичларнинг турли хил тизимлари ишлаб чиқилган бўлиб, улар ижтимоий-иқтисодий жараёнлар ва дастурларни миқдорий ва сифат жиҳатидан баҳолаш ҳамда тавсифлаш имкониятини беради. Улар орасида миллий ҳисоблар тизими, шунингдек, саноат тармоқлари фаолияти статистикаси муҳим ўрин тутди (Шишулин, 2016).

Саноат соҳасининг иқтисодий тузилишига хос бўлган динамиклик, унинг таркибий динамикаси нуқтаи назаридан уни ривожланиш йўналишларини ўрганишни олдиндан белгилаб беради ва бу иқтисодий мувозанат назарияси тамойиллари қаторига киради.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотни амалга оширишда статистик маълумотлар, статистик кузатиш, статистик жадвал ва графиклардан, шунингдек статистик ва солиштирма таҳлил усулларида фойдаланилган. Статистик таҳлил учун Ўзбекистон Республикаси статистика қўмитаси ва Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси расмий статистик маълумотлари олинган.

Таҳлил ва натижалар

Бугунги кунда Сурхондарё вилояти саноат тармоқлари таркиби ва тузилмавий ўзгаришларини таҳлил долзарб ҳисобланади. Чунки, воҳа йирик хом ашё базасига, шу жумладан фойдали қазилма бойликларига бой ҳудудлардан бири ҳисобланади.

Маълумки, ўтган вақт мобайнида вилоят иқтисодийетини аксарият қисмини қишлоқ хўжалиги ташкил этган бўлиб, асосан маҳсулот етиштириш билан чекланиб қолган эди.

Чунончи, воҳа аҳли азал-азалдан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари: пахта, буғдой ҳамда турли полиз экинлари, шунингдек, мева-сабзавот маҳсулотларини етиштириб, республиканинг турли ҳудудларига етказиб бериш ҳамда қисман хорижий давлатларга экспорт қилиб келган. Бу эса вилоятни том маънода хом ашё базаси сифатида ифодалайди. Мавжуд саноқли ишлаб чиқариш саноати корхоналари ҳам хом ашёни тозалаш билан шуғулланган. Масалан: "... пахта тозалаш" АЖ, ва "Шўрчи дон маҳсулотлари" АЖ корхоналари шулар жумласидан.

Нефт-газ саноати. Вилоятда мазкур саноат ер қаърида топилган ва қазиб олинаётган нефт ва газ конлари негизда шаклланган. Ховдак (1934 йил), Учқизил (1935 йил), Какайди (1939 йил), Лалмикор (1946 йил), Амударё (1966 йил), Қўштор (1967 йил), Қарсоқли (1984 йил), Миршоди (1985 йил), Жалоир (1988 йил), Жайронхона (1988 йил), Жанубий Миршоди (2007 йил) ва Оқжарсой (2013 йил) нефт конлари ва Гажак (1974 йил) газ кони мавжуд бўлиб, нефтни қайта ишлашга ихтисослашган "Жарқўрғоннефт" АЖ корхонаси фаолият кўрсатмоқда.

Кўмир саноати. Вилоятда кўмир захирасига бой бўлган Шарғун ва Бойсун кўмир конлари мавжуд бўлиб, мазкур конлардан тошкўмир қазиб олиш йўлга қўйилган.

Шарғун кўмир конининг қурилиши (Сариосиё тумани) 1943 йилда бошланган. Бугунги кунда мазкур конда Хитой давлати билан ҳамкорликда 2017-2020 йиллар давомида амалга ошириш режалаштирилган умумий қиймати 105,5 миллион доллар бўлган лойиҳа амалга оширилмоқда. Мазкур лойиҳа тўлиқ ишга тушгач 2021 йилдан бошлаб, йилига 900 минг тонна тошкўмир қазиб олинади. Шунингдек, 600 дан ортиқ қўшимча иш ўринлари яратилади.

Маълумот ўрнида айтиш мумкинки, Шарғун кўмир кони кўмир сифати юқорилиги ва бой захираси (33 млн. тонна) билан бошқа кўмир конларидан ажралиб туради.

Бундан ташқари, Бойсун кўмир конида айни пайтда қазилмоқда ишлари олиб борилмоқда. Маълумотларга кўра мазкур кон майдони 29 млн. тонна ўта сифатли бўлган тошкўмир захираси борлигини қайт этилган.

Тоғ-кон саноати. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 10 августдаги "Хонжиза ва Учқулоч конлари полиметалл рудалари минерал-хом ашё базасидан самарали фойдаланиш тўғрисида"ги ПҚ-442-сонли қарорига асосан "Олмалик КМК" АЖнинг тасарруфида вилоятнинг Сариосиё тумани ҳудудида "Хонжиза" кони ишга туширилган бўлиб, асосан синк, қўрғошин, мис, руҳ ва кумуш рудалари қазиб олинади. Лойиҳанинг умумий қиймати 147 миллион долларни ташкил этади.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

Ўзбекистон геология ва минерал ресурслар давлат қўмитаси мутахассислари маълумотларига кўра, “Хонжиза” конининг захирасида 1,5 млн. тонна синк, 700 минг тонна қўрғошин, 180 минг тонна мис ва 2,3 минг тонна кумуш борлигини тасдиқланган. Бугунги кунда конда қазиш ишлари жадаллашиб, олинаётган маҳсулот ҳажми ошиб бормоқда. Масалан, кон ишга тушган вақтида жами бўлиб 7-8 млрд. сўмлик фойдали қазилмалар олинган бўлса, бу кўрсаткич 2010 йилда 45,6 млрд. сўмни ва 2018 йилда эса 133 млрд. сўмни ташкил этган.

Бундан ташқари, вилоятнинг Шеробод туманида Хўжаикон туз кони мавжуд бўлиб, кон қошида “Хўжаиконтуз” ОАЖ тузни қайта ишловчи корхона ташкил этилган. Корхона ички бозорларни сифатли истеъмол тузи, минерал туз, кон тузи каби туз маҳсулотлари билан таъминлаш билан бир қаторда, йилига 600-700 тонна кон тузини Қозоғистон давлатига экспорт қилиш ҳам йўлга қўйилган.

Энергетика саноати. Вилоятнинг энергетика саноати умумий қуввати 30 МВтдан ортиқроқ бўлган “Тўполанг гидроэлектр станцияси”ни ўз ичига олади.

Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 2 майдаги қарори билан 2017-2021 йилларда гидроэнергетикани янада ривожлантириш чора-тадбирлари дастури белгиланган. Шунингдек, “Ўзбекгидроэнерго” акциядорлик жамияти ташкил этилиб, соҳада ягона техник сиёсатни амалга ошириш, қайта тикланадиган энергия манбаларини изчил ошириш, мавжуд гидроэлектр станцияларини замонавий технологиялар асосида қайта жиҳозлаш ва янги қувватларни ташкил этишга қаратилган муҳим вазифалар белгилаб берилган.

Шу асосида “Тўполанг гидроэлектр станцияси” ҳам модернизация қилинмоқда. Бу ерда ҳар бири 15 мегаватт бўлган иккита агрегат ишлаб турган бўлса, эндиликда жами қуввати 145 МВтли яна иккита агрегат ўрнатиш бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Бундан ташқари, ҳар бири қарийб 38 мегаватт бўлган Зарчоб-1 ва Зарчоб-2 кичик гидроэлектр станциялари ҳам барпо этилмоқда. Шу тариқа энергия олиш қуввати жами 250 МВтга етказилиши режалаштирилган.

Аҳамиятлиси шундаки, бу ресурслар табиий ва қайта тикланувчандир. Экологияга ҳеч қандай зарар етказмаган ҳолда барқарор энергия ишлаб чиқарилиб, саноат корхоналари, турли идоралар ва аҳолига етказиб берилади.

Охирги йилларда давлатимиз томонидан олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар, жумладан ишлаб чиқариш учун яратилаётган шароитлар, солиқ ва божхона имтиёзлари, инвесторлар фаолиятини қўллаб-қувватланиши ҳамда мавжуд муаммоларни ечишга доир амалга оширилаётган тадбирлар натижасида вилоят саноати тузилмасида кескин ўзгариш ва янгиликлар кузатилмоқда.

Умуман олганда Сурхондарё вилоятининг бугунги кундаги саноат тармоқларидаги ўзгаришларга тўхталадиган бўлсак, тармоқлар таркиби кенгайиб бораётганлигини кўриш мумкин. Масалан: вилоят иқтисодиётининг истиқболли тармоқларидан бири бўлган қурилиш саноати жадал ривожланмоқда. Чунки, сўнги икки йилда вилоятда уй-жой қурилиши, ижтимоий ва саноат қурилиши бўйича ишлар қариб 2-3 бараварга ошди. Натижада, қурилиш материалларига бўлган эҳтиёж ҳам ўсиб борди.

Ўз ўрнида вилоятда қурилиш материаллари ишлаб чиқариш саноати кенгайиб, мазкур саноат маҳсулотлари ҳажми ҳам кўпайди. Масалан, 2018 йил 487,5 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, бу 2017 йилга нисбатан қариб бир баравар ёхуд 97,9 фоизга ошган.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

Вилоятда қурилиш материалларига бўлган маҳаллий бозор талабини қондириш, арзон хом ашё базасидан унумли фойдаланиш ва қўшимча иш ўрнини яратиш мақсадида давлатимиз раҳбарининг 2016 йил 10 октябрдаги “Сурхондарё вилояти Шеробод туманида цемент заводи қурилиши инвестиция лойиҳасини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига асосан Сурхондарё вилоятининг Шеробод туманида яна бир лойиҳани амалга оширилди. Мазкур лойиҳа “Олмалиқ кон металлургия комбинати” акциядорлик жамияти томонидан Шеробод туманида амалга оширилганида ҳам ўзига хос афзалликлари бор. Чунки энг йирик, яъни 708 миллион тонна цемент хом ашёси, шу жумладан, 530 миллион тонна оҳактош ва 178 миллион тонна тупроқ (глина) мавжуд конлар айнан шу ҳудудда жойлашган. Қиймати 212,8 миллион АҚШ доллари бўлган ушбу инвестиция лойиҳасининг амалга оширилиши натижасида бу ерда йилига 1,5 млн. тонна юқори сифатли портландцемент ишлаб чиқариш йўлга қўйилди ҳамда 1200 нафар туман аҳолисини доимий иш билан таъминлаш имконияти яратилди.

Бундан ташқари, ўтган йиллар мобайнида вилоятда қатор саноат лойиҳалари ишга туширилди. Жумладан, Термиз шаҳрида “Термиз таъминот” ХК ташкил этилиб, корхонада ёввойи қамиш заррачаларидан плита ишлаб чиқариш лойиҳаси асосида ёғоч плита ўрнини босадиган 2,13 миллион квадрат метр ҳажмдаги тайёр қурилишбоп арзон ва сифатли материал ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Жарқўрғон туманида эса “Жарқўрғоннефт” қўшма корхонаси ишлаб чиқаришни модернизация қилиш устида иш олиб бормоқда. Яъни, корхона негизида 140 минг АҚШ долларига тенг қўшимча лойиҳа йўл битумини ишлаб чиқаришни йилига 5 минг тоннагача кўпайтириш имконини беради. Шунингдек, туманда “Сурханцементинвест” қўшма корхонаси жорий йилнинг охирига қадар цемент ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича лойиҳани амалга оширишни режалаштирилган. Унинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 420 минг тоннани ташкил этади, лойиҳа доирасида 700 га яқин янги иш ўринлари яратилади.

Сурхондарё вилоятида энгил саноат деганда яқин йилларгача баъзи хом ашёларни тозалаш тушинилар эди. Масалан, пахта толаси, чигит, пахта линти, бир ипли калава ва бошқалар. Лекин, сўнги йилларда вилоятдаги мавжуд хом ашёлардан тўлиқ фойдаланиш, хом ашё экспорти ўрнига тайёр маҳсулотлар экспортини кўпайтириш мақсадида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида энгил саноат корхоналари сони ортиб бормоқда. Жумладан, жорий йилда вилоятнинг Денов туманида умумий қиймати 20 млн. АҚШ долларига тенг бўлган ип-калава ишлаб чиқаришга мўлжалланган энгил саноат корхонаси ишга туширилди. Корхонанинг йиллик қуввати 6,3 минг тонна ип-калава ишлаб чиқаришга мўлжалланган.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

(1-жадвал)

Сурхондарё вилояти sanoat тармоқларининг жами sanoat
маҳсулотлари ҳажмидаги улуши¹ (млрд.сўм)

Йиллар	Sanoat тармоқлари номи	Энергетика sanoati	Ёқилғи sanoati	Қора металлургия	Кимё ва нефт-кимё sanoati	Машинасозлик ва металлни қайта ишлаш	Ўрмончилик, ёғочни қайта ишлаш ва қоғоз sanoati	Қурилиш материаллари sanoati	Енгил sanoat	Озиқ-овқат sanoati	Ун, ёрма ва ем ишлаб чиқариш sanoati	Полиграфия sanoati	Бошқа sanoat	Жами:
2010		4,0	86,9	0,1	0,6	11,1	6,8	44,6	295,4	93,7	68,5	0,4	2,2	614,3
2011		5,1	112,4	1,1	2,1	16,6	8,7	58,0	332,5	124,0	90,0	0,7	5,25	756,4
2012		6,6	148,1	1,8	1,3	10,4	13,7	64,1	360,3	164,2	119,6	1,0	8,3	899,4
2013		58,5	184,5	2,7	1,7	9,1	14,3	105,6	404,6	185,8	134,2	1,3	33,9	1136,2
2014		85,7	211,3	3,1	5,2	7,8	16,3	126,1	486,4	254,2	164,4	2,4	58,7	1421,6
2015		131,5	255,1	3,4	7,3	8,4	22,2	154,4	664,7	387,2	157,5	4,5	78,08	1874,3
2016		94,7	168,8	2,9	7,6	8,0	23,1	156,0	465,4	402,3	135,9	4,1	83,5	1552,3
2017		104,5	235,5	3,3	7,7	8,1	24,3	246,3	549,2	486,5	128,5	4,1	391,8	2189,8
2018		125,6	277,3	3,9	9,9	7,8	27,9	487,5	804,6	492,3	145,6	4,2	835,9	3222,5

Умуман олганда 2018 йилнинг январ-декабр ойларида ишлаб чиқарадиган sanoat корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми 175,4 трлн. сўмни ёки жами ишлаб чиқарилган sanoat маҳсулотлари ҳажмининг 76,6 % ни ташкил этди.

1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, вилоят sanoat ишлаб чиқаришида юқори улушга эга ва ўсиш даражаси юқори бўлган sanoat тармоқларини асосан енгил sanoat, озиқ-овқат sanoati, қурилиш материаллари sanoati, ёқилғи sanoati, ун, ёрма ва ем ишлаб чиқариш sanoati ҳамда энергетика sanoatlари ташкил этмоқда.

Масалан, 2018 йилда вилоят енгил sanoat корхоналари томонидан 804,6 млрд. сўм маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлиб, бу 2010 йилга нисбатан қариб 3,1 бараварга ошган. Бу кўрсаткич мос равишда озиқ-овқат sanoатида 492,3 млрд. сўмни ва ўсиш суръати 5,2 бараварни, қурилиш материаллари sanoатида 487,5 млрд. сўмни ва ўсиш суръати қариб 11 бараварни, ёқилғи sanoатида 277,3 млрд. сўмни ва ўсиш суръати 3,1 бараварни, ун, ёрма ва ем ишлаб чиқариш sanoатида 145,6 млрд. сўмни ва ўсиш суръати 2,1 бараварни, ҳамда энергетика sanoатида эса 125,6 млрд. сўмни ва ўсиш суръати 31,2 бараварни ташкил этган.

1-жадвал бўйича бошқа sanoat тармоқларининг қолган йилларга нисбатан 2018 йилдаги бундай кескин ўсишини чинни маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган "Surxon Termiz Chinni" МЧЖ ва бошқа кичик (қайта ишлаш) sanoat корхоналарининг кўпайганлиги билан, шунингдек жадвалда келтирилган барча тармоқ маҳсулотларини ўсиш суръати юқорилигини нархларнинг ўсиш суръати билан ҳам изоҳлаш мумкин.

Чунки, айрим sanoat тармоқларида яратилган маҳсулотларнинг натурал қийматига эътибор қаратадиган бўлсак, айрим маҳсулотлар ҳажми камайиш тенденциясига эга эканлигини кузатиш мумкин (2-жадвал).

(2-жадвал)

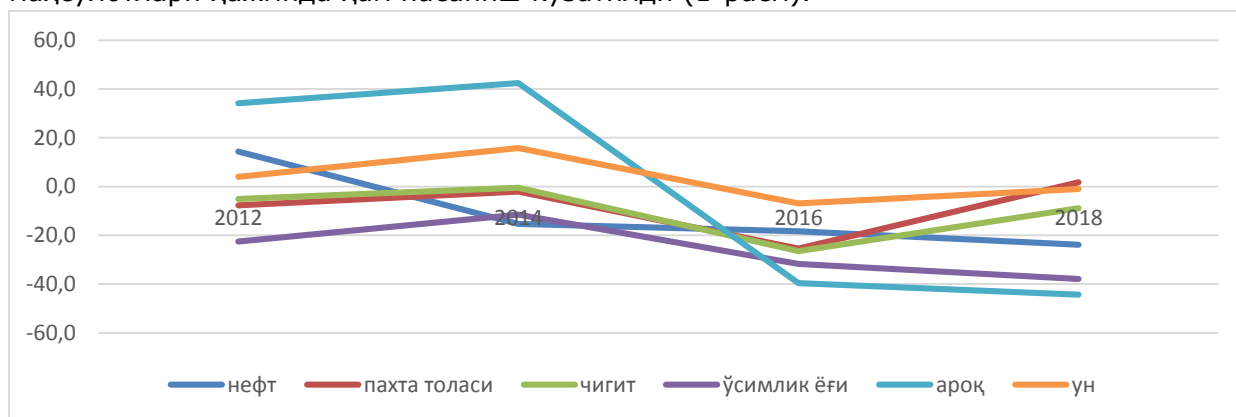
¹ Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси маълумотлари.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

2010-2018 йилларда Сурхондарё вилоятида айрим саноат маҳсулотлари ишлаб
чиқариш ҳажми² (минг тн., *минг литр)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кўмир	86,1	88,5	91,4	96,3	107,2	124,5	160	162,3	181
Нефт	112	130	128,1	117,9	94,8	88,1	91,4	94,8	85,2
Нефт-битум	32,6	39,2	48,3	54,8	53,7	50,1	52,1	52,7	46,8
Пахта толаси	118,6	99	109,5	111,4	116,1	114,6	88,4	92,3	120,7
Чигит	179,7	148,2	170,5	171	178,9	175,6	132,1	120,3	163,8
Пахта линти	6,9	6,2	8,4	8,5	8,8	9	6,8	6,6	8,2
Бир ипли калава	1,6	1,9	2,4	2,9	3	3,2	3,5	3,7	3,8
Ўсимлик ёғи	20,8	14,9	16,1	18,2	18,4	18,2	14,2	11,7	12,9
Ароқ*	3420	3530	4590	4830	4873	4373	2062,5	2235,2	1902,8
Вино*	182	183	118	628	632	640	642	702,3	721,6
Ун	102,2	112,2	106,3	102,8	118,4	94,7	95,1	89,3	101,1
Омухта ем	64,3	57,8	79,9	82,2	90,6	86,7	82,3	79,6	97,2

Масалан, ёқилғи саноати тармоғида нефт маҳсулоти 2018 йилда 85,2 минг тонна ишлаб чиқарилган бўлса, 2012 йилда ишлаб чиқариш ҳажми 128,1 минг тоннани ташкил этган. Худди шундай, пахта толаси, чигит, ўсимлик ёғи, ароқ ва ун маҳсулотлари ҳажмида ҳам пасайиш кузатилди (1-расм).

1-расм. Сурхондарё вилояти бази саноат маҳсулотлари ҳажмининг ўзгариш тенденцияси³.

Таҳлил натижалари шуни кўрсатмоқдаки, 2-жадвалда номлари келтирилган саноат маҳсулотларини вилоят ҳудудида қисман бўлсада, қайта ишлаш саноати йўлга қўйилган. Буни биз юқорида ҳам таъкидлаб ўтдик. Аммо, шулардан айримлари, масалан пахта линти хом ашёсини қайта ишлаш йўлга қўйилмаган.

Зеро, мутахассисларнинг фикрича, энг тоза целлюлоза маҳсулоти пахта линтидан олинади. Линт таркибида 96% гача целлюлоза бўлади (Атаханов и др., 2004).

Бу қайта ишлаш саноати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 9 мартдаги "Пахта линтидан целлюлозанинг кимёвий навларини ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 102-сон қарорига асосан фақатгина Фарғона фуран бирикмалари кимё корхонасида ташкил этилган холос. Ваҳоланки, мазкур хом ашёнинг каттагина қисми, яъни йилига 8-9 минг тонна пахта линти айнан Сурхондарё вилоятида ишлаб чиқарилади.

² Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси маълумотлари.

³ Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

Фикримизча, пахта линтидан целлюлоза маҳсулоти ишлаб чиқариш корхонаси ташкил этилса, вилоят саноати, иқтисодиёти оз бўлсада ривожланишига, қолаверса қўшимча иш ўрни яратилишига замин бўлар эди.

Шу билан бир қаторда, вилоятнинг яна бир муҳим ва янги саноат тармоғи бўлган тиббиёт (фармацевтика) саноати ҳақида сўз юритсак.

Маълумотларга кўра, тиббиёт саноатини етарли миқдорда маҳаллий, табиий ва арзон хом ашё билан таъминлаш учун вилоятнинг Бойсун туманида (Бойсун тоғлари) доривор ўсимликлар етарли миқдорда мавжуд. Бунинг исботи сифатида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 февралдаги "Фармацевтика тармоғини жадал ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-3532-сонли қарори билан "Нукус-фарм", "Зомин-фарм", "Косонсой-фарм", "Сирдарё-фарм", "Бойсун-фарм", "Бўстонлиқ-фарм" ва "Паркент-фарм" эркин иқтисодий зоналари ташкил этилиб, уларнинг ҳудудида 41,7 миллион АҚШ доллари миқдоридеги бешта лойиҳа амалга оширилмоқда.

Мазкур қарор асосан "Бойсун-фарм" эркин иқтисодий зонасини ташкил этилиши вилоятда тиббиёт саноатини йўлга қўйиш ва уни ривожлантиришнинг пойдевори бўлди десак муболаға бўлмайди.

Умуман олганда юқоридаги таҳлиллар ва маълумотларга кўра вилоят саноат тармоқлари янада кенгайтириш ва ривожлантириш учун хом ашё базаси, айниқса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари керагидан ҳам ортиқлигини кўрсатмоқда. Буни тасдиғи сифатида 2018 йилда вилоят ялпи ҳудудий маҳсулотининг 55,2 % ни айнан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳиссасига тўғри келганлигини кўрсатиш мумкин.

Вилоятда 2017-2021 йилларда саноатни устувор даражада ривожлантириш дастури ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир тармоқ дастурларининг изчил амалга оширилиши натижасида саноат таркибида юқори қўшимча қийматга эга бўлган, рақобатдош маҳсулотлар тайёрлаётган қайта ишлаш тармоқларининг ўрни тобора ортиб бормоқда. Хусусан, 2018 йилда вилоят бўйича жами саноат маҳсулотларининг 88,8 фоиздан ортиғи айнан ана шу тармоқлар ҳиссасига тўғри келган.

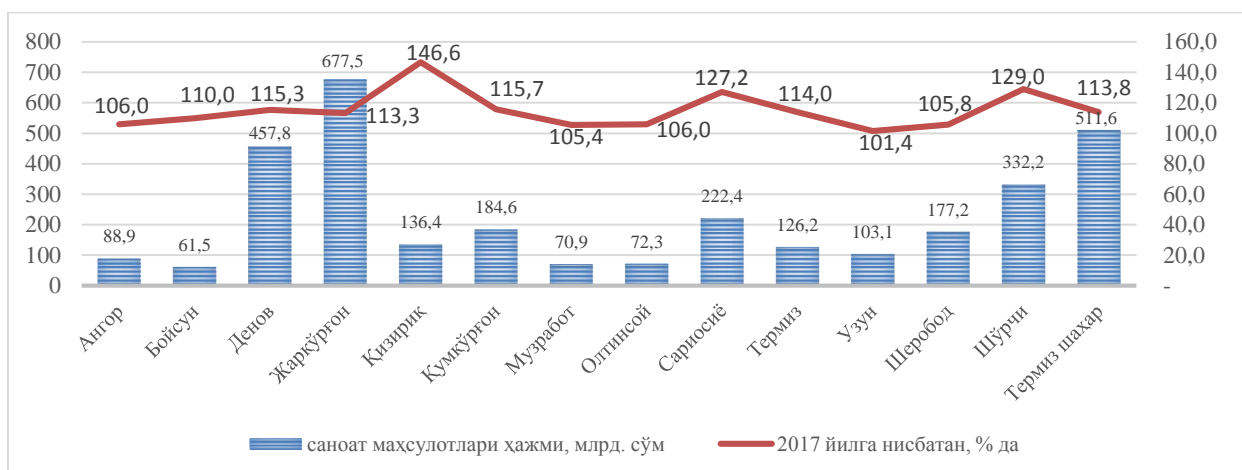
Натижада, ялпи ҳудудий маҳсулот таркибида саноатнинг улуши 2018 йилда қариб 19 фоизни ташкил этди. Ҳолбуки, бу кўрсаткич 2017 йилда 15,9 фоиздан иборат бўлган.

Тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш ва турларини кенгайтириш натижасида, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2018 йилда 2017 йилга нисбатан 104,1 % га ошишига олиб келди, жами саноат ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши эса 38,6 % ни ташкил этди.

Иқтисодиётнинг етакчи тармоғи ҳисобланган саноат соҳасининг таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва бу соҳаларни диверсификация қилишга қаратилаётган улкан эътибор вилоятнинг барча туманларида унинг ҳажми ва таркиби ҳамда сифатига ижобий таъсир кўрсатмоқда (2-расм).

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

2-расм. Сурхондарё вилояти туман (шаҳар)лари саноат маҳсулотлари ҳажми ва уларнинг ўсиш динамикаси⁴.

Кичик тадбиркорлик субъектлари саноат ишлаб чиқаришда кескин фаоллашгани натижасида, улар томонидан саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 16,2 % га ошишини таъминланди, ўз навбатида кичик бизнеснинг жами саноат ишлаб чиқаришдаги улуши эса 47,1 % ташкил этмоқда.

Ҳудудлар кесимида кичик бизнеснинг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги энг юқори улуши Олтинсой (жами саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улуши 100,0 %), Бойсун (99,9 %), Термиз (83,9 %), ва Шеробод (71,9 %) туманларида кузатилди. Шу билан бирга, энг кичкина улуш Шўрчи (24,5 %), Қумқўрғон (31,8 %), Жарқўрғон (35,4 %) туманларида кузатилди.

3-расм. 2018 йилда Сурхондарё вилояти туман (шаҳар)лари бўйича кичик бизнеснинг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улуши (% да)⁵.

Тадқиқот натижаларининг муҳокамаси

Таҳлил натижаларига кўра, Сурхондарё вилояти саноат тармоқларидаги ижобий ўзгаришлари билан бир қаторда камчилик ва муаммолар ҳам мавжуд бўлиб, биз уларни гуруҳларга ажратиб, қуйидагича ифодаладик (3-жадвал).

⁴ Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

⁵ Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

3-жадвал

Сурхондарё вилояти саноат тармоқлари гуруҳлари таркиби ва
улардаги мавжуд муаммолар⁶

I	Заиф тармоқлар:	Изоҳ:
a	Энергетика, ёқилғи ва тиббиёт саноатлари.	соҳанинг ривожланишига узоқ йиллар давомидаги эътиборсизликлар ва молиялаштиришда муаммолар мавжудлиги.
b	Кимё ва нефт-кимё, қора металлургия, машинасозлик ва металлни қайта ишлаш, полиграфия, ўрмончилик, ёғочни қайта ишлаш ва қоғоз, шиша ва чинни (фаянс) саноатлари.	ўтган даврда мазкур тармоқлар маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг паст бўлганлиги ва уни импорт орқали қондиришнинг қулайлиги, ҳудуднинг географик ва сиёсий жойлашуви сабабли экспорт қилишдаги қийинчиликлар ва логистика харажатларининг юқорилиги, шунингдек аҳоли даромадлари пастлиги.
II	Тартибсиз ўсишга эга тармоқлар:	Изоҳ:
a	Енгил саноат	тармоқ корхоналарини технологик модернизация қилишдаги молиявий етишмовчиликлар, товарларни рақобатбардошлиги паст эканлиги, тайёр ва ярим тайёр маҳсулотлар экспорти яхши йўлга қўйилмаганлиги.
b	Ун, ёрма ва ем ишлаб чиқариш саноати	тармоқнинг монополлиги ва ишлаб чиқариш жараёни тўғри ташкил этилмаганлиги.
III	Барқарор ўсишга эга тармоқлар:	Изоҳ:
a	Озиқ-овқат ва қурилиш материаллари саноати ва бошқалар.	тармоқ маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг кескин ошиб бориши, арзон хом ашё базасининг мавжудлиги, соҳага берилаётган кенг имкониятлар.

Вилоят саноат тармоқларининг таркибий ва тузилмавий ўзгаришларини статистик таҳлил қилиш натижаларига кўра ҳудуд саноати ривожланиши умумий динамикасига таъсирини баҳолашда таркибий ўзгаришлар ҳам қўшимча омил бўлиб майдонга чиқади. Шунинг учун ҳам тармоқ тузилиши ҳудудий иқтисодийнинг ривожланиш даражасини ифодалайдиган муҳим кўрсаткич бўлиб ҳисобланади.

Таркибий ўзгаришларни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- инновацион технологияларни жорий этиш ҳисобига тузилмавий динамиканинг интенсивлигини ошириш:

- ишлаб чиқариш қувватларини қайта тиклаш ва янги технологияларни жорий қилиш, жараённинг сифатини ошириш ҳисобига таркибий-динамик интенсивликни барқарорлаштириш:

- инновацион ва технологик йўлакда саноатнинг барқарор ҳолатларини яратиш, уларнинг иқтисодий салоҳиятини ошириш:

- технологик салоҳиятни жадал ривожлантириш ҳисобидан мавжуд барқарор ҳолатларни сақлаб қолиш ва бошқалар.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Сурхондарё вилояти саноати тармоқлари таркибий тузилмалари ва уларнинг самарадорлигини таҳлил қилиш ҳамда бошқарув тузилмаларини модификация қилиш соҳасида мавжуд муаммоларга мақбул ечимларни

⁶ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Қосимов А.А.
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ ТАРКИБИЙ
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
БОСҚИЧЛАРИ

ишлаб чиқиш ва амалга ошириш вилоятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини янада ошишига хизмат қилади.

Шу жумладан, саноат тармоқлари таркибий ўзгаришларини қуйидаги босқичларда амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ҳисоблаймиз:

Биринчидан, хом ашё етказиб беришга ихтисослашган тармоқлардан воз кечиш, уларнинг ўрнига тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи қувватларни барпо этиш;

Иккинчидан, маҳаллий хом ашёни қайта ишлаш саноатини кенгайтириш ва ривожлантиришни молиявий ва институционал қўллаб-қувватлаш;

Учинчидан, моддий ресурслардан самарали фойдаланиш, шу орқали ишлаб чиқаришни инновацион йўл билан ривожлантириш;

Тўртинчидан, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи субъектлар эркин фаолият юритиши учун давлат томонидан ҳам ижтимоий-иқтисодий, ҳам ҳуқуқий кафолатларни кучайтириш;

Бешинчидан, мавжуд ишлаб чиқариш тажрибалари, малакали кадрлар салоҳияти ва барча интеллектуал мулкни босқичма-босқич ривожлантириш ҳамда ундан самарали фойдаланишни ташкил этиш;

Олтинчидан, ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтириш учун молиявий қўллаб-қувватлаш манбалари томонидан имтиёзлар яратиш, молиявий маблағларни мақсадли йўналишларга сафарбар этишда бюрократик тўсиқлар ва чекловларни олиб ташлаш ҳамда бу жараёнга инновацион ёндашиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

Oytun M. Muharrem A. (2014). The Effects of Structural Transformations in Economy on Labor Markets: the Case of OECD Countries. // International Journal of Business and Social Science. Volume 5, No. 9(1), Pages 2-3.

Атаханов А.А., Тихоновецкая А.Д., Набиев Д.С., Рашидова С.Ш. (2004). Возможность получения хлопковой целлюзы способом совмещенной варки и отбелки. // Химия растительного сырья. №1, 23–26 с.

Глушко В.О., Зорникова Н.В., Шамардина О.В. (2013) Статистический анализ промышленного производства России. / Научное сообщество студентов: Междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 17(28), 57 с.

Иванова Ю.Н. (2013). Основы международной статистики: учебник. (Москва), Инфра-М, 621 с.

Шевченко И.К. Негадова А.В. (2011). Параметрические характеристики структурно-институциональной организации экономики промышленного сектора. / Технические науки. № 11, 89-92с.

Шишулин С.С. (2016). Система экономико-статистических показателей структуры и динамики промышленного производства России. // Мир новой экономики, № 4/2016, 136 с.